bölümünde (s. 207-237) *el-Muġnî*'den hareketle Kādî Abdülcebbâr'ın Sâbiîlik ve putperestlikle ilgili görüşlerini, diğer bir bölümünde de (s. 239-259) hıristiyanların doktrinleri hakkındaki yaklaşımlarını tahlil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kādî Abdülcebbâr, *el-Muġnî*, V, 9, 21, 25, 28-30, 41-44, 55-70, 71-79, 80-84, 86-151; XV, 21, 45-50, 73, 109-146; XVI, 138-144; ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *Şerḥu'l-Uṣûli'l-ḫamse*, s. 291-297, 576-584; a.mlf., *Teṣbîtü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1386/1966, I, 91-128; II, 401-416, 434-435, 489-497; G. Monnot, *Penseurs musulmans et religions iraniennes: 'Abd al-Jabbar et ses devanciers*, Paris 1974; a.mlf., *Islam et religions*, Paris 1986, s. 207-237, 239-259; S. M. Stern, "Quatations from Apocryphal Gospels in 'Abd Al-Jabbar", *Journal of Theological Studies*, XVIII, London 1967, s. 34-57; a.mlf., "Abd al-Jabbar's

ABDÜLVEHHÂB b. ALİ

عبد الوهاب بن علي

bk. KĀDÎ ABDÜLVEHHÂB

Mâlikî fakihi.

KĀDÎ ABDÜLVEHHÂB

(القاضي عبدالوهاب)

Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Taġlibî el-Bağdâdî (ö. 422/1031)

Mâlikî fakihi.

7 Şevval 362'de (11 Temmuz 973) Bağdat'ta doğdu. Bağdat-Rakka arasındaki Rahbe (Miyâdîn) şehrini kuran Abbâsî Emîri Mâlik b. Tavk'ın (ö. 260/874) soyundan tanınmış bir aileye mensuptur. Mâlikîler'in Bağdat'taki imamlarından olan Ebû Bekir el-Ebherî, Ebû Bekir el-Bâkıllânî, İbnü'l-Cellâb, İbnü'l-Kassâr, Hüseyin b. Muhammed ed-Dekkāk el-Askerî, İbn Şâzân el-Bağdâdî ve Ebû Hafs İbn Şâhîn gibi âlimlerden ders okudu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Irak bölgesindeki Bâderâyâ ve Bâkusâyâ ile Siirt (İs'ird) ve Dînever şehirlerinde kadılık yaptı. Ömrünün sonuna doğru içine düştüğü ekonomik sıkıntılar yüzünden, ticaretle uğraşan bir kardeşinin bulunduğu Kahire'ye göç etti. İmam Şâfiî aleyhinde söylediği bir söz üzerine Şâfiî mezhebi mensuplarının kendisine zarar vermesinden korktuğu için Bağdat'tan ayrıldığı da söylenir. İbn Asâkir, Kādî Abdülvehhâb'ın Mısır'a giderken Şevval 419'da (Kasım 1028) Dımaşk'a uğradığını kaydeder (*Târîḫu Dımaşḳ*, XXXVII, 337, 338). Yine bu yolculuğu sırasında uğradığı Maarretünnu'mân'da şair Ebü'l-Alâ el-Maarrî'ye misafir olmuş ve Maarrî onun fakihlik ve şairliğini öven beyitler söylemiştir (bazı şiirleri için bk. İbn Bessâm eş-Şenterînî, VIII, 516-529).

Kahire'de Mâlikî kadılığı yapan Abdülvehhâb, burada Mağrib ve Endülüs'e gitmeye niyetlenerek bölge ulemâsı ve bazı dostlarıyla görüşüp davet aldıysa da bu seyahati gerçekleşmedi. Hac için Mekke'de bulunduğu bir sırada hacılardan Müstansır-Billâh'ın Mısır'da Mâlikî mezhebi mensuplarına baskı yaptığını duyunca kendisine bir mektup göndererek durumu sordu, o da kendisine söylentilerin aslının olmadığını belirten bir cevap yazdı (*a.g.e.*, VIII, 520-521).

Kādî Abdülvehhâb, gerek Irak gerekse Mısır'daki kadılıkları sırasında eğitim ve öğretimle meşgul olup pek çok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında İbn Amrûs el-Bağdâdî, Abdülhak b. Hârûn es-Sıkıllî, hocasına yakınlığı ve bağlılığı dolayısıyla "Gulâm Abdülvehhâb" lakabı ile tanınan Ebü'l-Fazl Müslim b. Ali ed-Dımaşkī, İbnü'ş-Şemmâh el-Gāfikī, Hatîb el-Bağdâdî ve Ebû İshak eş-Şîrâzî gibi âlimler bulunmaktadır. Talebesi Hatîb el-Bağdâdî ile bir diğer talebesinden naklen İbn Asâkir'in ve Kādî İyâz'ın kaydettiğine göre Kādî Abdülvehhâb Şâban 422'de (Ağustos 1031) Kahire'de vefat etti ve Karâfetüssuğrâ Kabristanı'nda İmam Şâfiî, İbnü'l-Kāsım ve Eşheb el-Kaysî'nin mezarlarına yakın bir yere gömüldü. Muvaffakuddin b. Osman ve İbn Hallikân ise ölüm tarihini 14 Safer 422 (10 Şubat 1031) olarak verirler.

Kādî Abdülvehhâb, eserleri ve görüşleriyle Mâlikî mezhebinin usul ve fürûunun gelişmesine büyük katkıda bulunan müctehid imamlardandır. Hatîb el-Bağdâdî, ondan daha fakih bir Mâlikî âlimiyle karşılaşmadığını belirtirken (*Târîḫu Baġdâd*, XI, 31) Bâkıllânî de talebelerinden Ebû İmrân el-Fâsî ile Abdülvehhâb'ın bir araya gelmeleri halinde İmam Mâlik'in ilminin toplanmış olacağını söyler (Kādî İyâz, VII, 246). Kādî Abdülvehhâb'ın rivayet ve görüşleri mezhep içerisinde büyük bir öneme sahip olup kendi eserleri yanında Mâlikî kaynaklarında ve özellikle Karâfî'nin *ez-Zaḫîre*'sinde geniş şekilde iktibas edilmiştir. Mâlikî doktrinini Ebû Bekir el-Bâkıllânî ve İbnü'l-Kassâr gibi fakih ve usulcülerden alan Kādî Abdülvehhâb bunu İbn Rüşd, Bâcî ve Şehâbeddin el-Karâfî gibi sonraki âlimlere ulaştıran halkayı teşkil eder. Fâtımîler'in siyaset icabı Mısır'da Hanefî ve Mâlikî mezhepleri yerine kadılık görevini Şâfiî mezhebi mensuplarına vermeleri sebebiyle zayıflayan Mâlikî mezhebinin burada tekrar güçlenmesi onun sayesinde olmuştur (Râî el-Endelüsî, s. 307). "İki Muhammed (İbn Sahnûn ile İbnü'l-Mevvâz), iki şeyh (İbn Ebû Zeyd ile Ebû Bekir el-Ebherî) ve iki kadı (Kādî Abdülvehhâb ile İbnü'l-Kassâr) olmasaydı Mâlikî mezhebi ortadan kalkardı" sözü de onun mezhebin tarihindeki rolüne işaret etmektedir. Kādî Abdülvehhâb hocaları Ebherî, Bâkıllânî, İbnü'l-Kassâr ve İbnü'l-Cellâb ile birlikte, mezhep içindeki Mısır ve Kuzey Afrika ekollerinden farklı olarak diğer mezheplerin görüş ve metotlarını daha yakından tanıma, kendi görüşlerini onlarınkiyle karşılaştırma, kıyas, re'y ve farazî fıkha daha çok önem verme gibi özellikleriyle temayüz eden Irak mektebinin son büyük temsilcilerinden biridir.

Eserleri. 1. *el-Ma'ûne 'alâ meẕhebi 'âlimi'l-Medîne* (I-II, nşr. Hamîş Abdülhak, Mekke 1415/1995). Müellifin daha önce kaleme aldığı iki hacimli eseri *el-Mümehhid* ile *Şerḥu Risâleti İbn Ebî Zeyd*'e giriş mahiyetinde muhtasar bir çalışmadır. Hükümlerin delilleri yanında diğer mezheplerin görüşlerinin de zikredildiği eser pek çok Mâlikî fıkıh kitabına kaynak olmuştur. **2.** *et-Telḳîn fi'l-fıḳhi'l-Mâlikî.* Mâlikî mezhebinin temel metinlerinden biri olan bu muhtasar eser, Muhammed Sâlis Saîd el-Gānî tarafından Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlanıp yayımlanmıştır (Mekke 1416/1995). Kitap üzerine bizzat müellifin tamamlanmamış şerhinden başka (Karaviyyîn Ktp., nr. 355) İbn Bezîze *Ravżatü'l-müstebîn fî Şerḥi't-Telḳîn* ve Muhammed b. Ali el-Mâzerî *Şerḥu't-Telḳîn* adıyla birer şerh yazmışlardır. İbn Bezîze şerhinin talâk bahsinin sonuna kadar olan kısmı, Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de Muhammed b. Hüseyin Ali Bekrî (1415/1994), Mâzerî şerhinin sehiv bahsinin sonuna kadar olan kısmı da yine aynı üniversitede Zekî b. Muhammed Abdürrahîm Buhârî (1414/1993) tarafından doktora tezi olarak neşre hazırlanmıştır. **3.** *el-Muḳaddime fi'l-uṣûl. et-Telḳîn*'e giriş niteliğinde olup ef'âl-i mükellefînden bahseden bu küçük risâleyi Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî, İbnü'l-Kassâr'ın *el-Muḳaddime fi'l-uṣûl*'ü ve diğer bazı usul risâleleriyle birlikte yayımlamıştır (Beyrut 1996, s. 227-234). Nâşir ayrıca Kādî Abdülvehhâb'ın çeşitli eserlerinden usulle ilgili bazı bölümleri de derleyip aynı eser içinde neşretmiştir (s. 235-308). **4.** *'Uyûnü'l-mecâlis.*

İbnü'l-Kassâr'ın hilâfa dair *ʿUyûnü'l-edille* adlı eserinin muhtasarı olup Ambay b. Keybâkâh tarafından neşredilmiştir (I-V, Riyad 1421/2000). **5.** *el-İşrâf ʿalâ nüketi mesâʾili'l-ḫilâf* (I-II, Tunus, ts.; I, II, nşr. el-Ceyb b. Tâhir, Beyrut 1420/1999). Bedevî Abdüssamed eserin hadislerini *el-İtḥâf* adlı çalışmasında tahrîc etmiştir (I-IV, Dübey 1420/1999). **6.** *el-Mümehhid fî şerḥi Muḫtaṣarı Ebî Muḥammed İbn Ebî Zeyd.* İbn Ebû Zeyd'in *Muḫtaṣarü'l-Müdevvene*'sinin yarısı üzerine yapılmış bir şerhtir. Eserin V. cildine ait bir nüsha, Mekke'de Ümmülkurâ Üniversitesi'ne bağlı Maʻhedü'l-bahsi'l-ilmî'deki yazmalar merkezinde bulunmaktadır (Fıkhü Mâlikî, nr. 48). **7.** *Şerḥu Risâleti İbn Ebî Zeyd.* İbn Ebû Zeyd'in Mâlikî mezhebinin temel metinlerinden olan *er-Risâle*'sinin şerhi olup bir cildi Rabat el-Hizânetü'l-âmme'de kayıtlıdır (nr. 625 K.). **8.** *en-Neẓâʾir fi'l-fıḳh* (Karaviyyîn Ktp., nr. 382/2, vr. 26^a-54^b). **9.** *Şerḥu Fuṣûli'l-aḥkâm ve beyânü mâ medâ bihi'l-ʿamel ʿinde'l-fuḳahâʾ ve'l-ḥükkâm* (Karaviyyîn Ktp., nr. 382/1, vr. 1^b-25^b; Cidde, Mektebetü'l-Melik Abdülazîz, Fıkhü Mâlikî, nr. 110). Brockelmann'ın kaydettiği *Ġurerü'l-muḥâḍara ve ruʾûsü mesâʾili'l-münâẓara* (I, 660) ayrı bir kitap değil bu eserin muhtevasıyla ilgili olarak önsözde geçen bir ifadedir (M. Âbid el-Fâsî, I, 375). **10.** *en-Nuṣra li-meẕhebi imâmi dâri'l-hicre.* Eserin yüz cüzden oluştuğu ve Kahire'de bir Şâfiî kādılkudâtı tarafından satın alınarak imha edildiği kaydedilir (Râî el-Endelüsî, s. 297-298). **11.** *el-İfâde.* Karâfî *eẕ-Ẕaḫîre*'nin başında, ikinci mukaddime olarak verdiği ve *Tenḳîḥu'l-fuṣûl fî ʿilmi'l-uṣûl* olarak adlandırdığı kısımda fıkıh usulüyle ilgili bilgileri özetlediği (I, 55-161) dört kitaptan ilki olarak bu eseri zikreder. Ancak *Şerḥu Tenḳîḥi'l-fuṣûl fi'ḫtiṣâri'l-Maḥṣûl*'ün önsözünde eserini yalnızca Fahreddin er-Râzî'nin *el-Maḥṣûl*'ünden özetlediğini belirtip diğer kitaplardan söz etmez.

Kādî Abdülvehhâb'ın kaynaklarda adı geçen diğer başlıca eserleri de şunlardır: *Şerḥu'l-Müdevvene* (yarım kalmış), *el-Edille fî mesâʾili'l-ḫilâf, Evâʾilü'l-edille fî mesâʾili'l-ḫilâf beyne fuḳahâʾi'l-mille, er-Red ʿale'l-Müzenî, el-Cevhere fi'l-meẕâhibi'l-ʿaşere, el-Burûḳ (el-Furûḳ) fî mesâʾili'l-fıḳh, et-Telḫîṣ fî uṣûli'l-fıḳh (el-Mülaḫḫaṣ), el-Mefâḫir (el-Ecvibetü'l-fâḫire) fî uṣûli'l-fıḳh* (eserlerinin bir listesi için bk. *el-Maʿûne*, neşredenin girişi, I, 40-47).

BİBLİYOGRAFYA :

Kādî Abdülvehhâb, *el-Maʿûne ʿalâ meẕhebi ʿâlimi'l-Medîne* (nşr. Hamîş Abdülhak), Mekke 1415/1995, neşredenin girişi, I, 18-99; a.mlf., *el-Muḳaddime fi'l-uṣûl* (nşr. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî), Beyrut 1996, s. 227-234, 259-287; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, XI, 31; Şîrâzî, *Ṭabaḳātü'l-fuḳahâʾ*, s. 168-169; İbn Bessâm eş-Şenterînî, *eẕ-Ẕaḫîre*, VIII, 515-529; Kādî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Saîd Ahmed A'râb), Rabat 1402/1982, VII, 220-227, 246; İbn Asâkir, *Târîḫu Dımaşḳ* (Amrî), XXXVII, 337-341; İbn Rüşd, *Fehârisü'l-Beyân ve't-taḥṣîl* (haz. Abdülfettâh M. el-Hulv), Beyrut 1411/1991, I, 276-277, 350; Muvaffakuddin b. Osmân, *Mürşidü'z-züvvâr ilâ ḳubûri'l-ebrâr* (nşr. Muhammed Fethî Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 456-463; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 219-222; Karâfî, *eẕ-Ẕaḫîre* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1994, I, 55-161; XIV, 290-291, 361, 379; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XVII, 429-432; Nübâhî, *Târîḫu ḳuḍâti'l-Endelüs* (nşr. Meryem Kāsım Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 60-62; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müẕheb*, s. 159-160; Râî el-Endelüsî, *İntiṣârü'l-faḳîri's-sâlik li-tercîḥi meẕhebi'l-İmâm Mâlik* (nşr. M. Ebü'l-Ecfân), Beyrut 1981, s. 297-298, 307; Venşerîsî, *el-Miʿyârü'l-muʿrib*, Beyrut 1403/1983, XIII, 407, 456, 468; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 481; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 660; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḫṭûṭâti Ḫizâneti'l-Ḳaraviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399-1403/1979-83, I, 375-376; III, 233, 249-250.

FERHAT KOCA

KĀDÎ BEYZÂVÎ

(bk. BEYZÂVÎ).

KĀDÎ el-CÜRCÂNÎ

(bk. CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasan).

KĀDÎ el-FÂZIL

(القاضى الفاضل)

Ebû Alî el-Kādî el-Fâzıl
Muhyiddîn (Mücîrüddîn) Abdürrahîm
b. Alî b. el-Hasen el-Askalânî
(ö. 596/1200)

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin veziri, Dîvân-ı İnşâ başkanı, edip ve şair.

15 Cemâziyelâhir 529'da (2 Nisan 1135) Askalân'da doğdu. Hayatının ilk yıllarını babasının kadılık yaptığı Filistin'deki Beysân şehrinde geçirdi. Babasının yanı sıra Ebû Tâhir es-Silefî, Ebü'l-Kāsım İbn Asâkir ve Osman b. Ferec el-Abderî gibi âlimlerden istifade etti. Edebiyat ve dinî ilimler sahasında kendini gösterdi. Daha sonra babası onu bilgisini ve üslûbunu geliştirmesi için Kahire'ye gönderdi. Kahire'de Muvaffakuddin İbnü'l-Hallâl, İbn Kādûs ve Reşîd b. Zübeyr gibi inşâ kâtiplerinin yanında mesleğini geliştirdi; 549'da (1154) İskenderiye'ye giderek Dîvân-ı İnşâ'da İbn Hadîd'in yanında çalışmaya başladı. Yazdığı evrakın Kahire'de çok beğenilmesi üzerine Fâtımî Halifesi Zâfir-Biemrillâh'a tavsiye edilip Kahire'ye çağrıldı. Tarihçi Umâre el-Yemenî, onun Fâtımî Veziri el-Melikü'l-Âdil Rüzzîk b. Talâiʻ tarafından Kahire'ye çağrıldığını söyler. Buna göre Kādî el-Fâzıl 557 (1162) yılında Kahire'ye gitmiş olmalıdır.

Kādî el-Fâzıl, bir müddet sonra Dîvân-ı İnşâ başkanı Muvaffakuddin İbnü'l-Hallâl'in emekli olması üzerine yeni vezir Şâver b. Mücîr tarafından Dîvân-ı İnşâ başkanlığına getirildi (558/1163). Fâtımî kumandanı Dırgām idareyi ele geçirince Vezir Şâver, Nûreddin Mahmud Zengî'den yardım istemek için Dımaşk'a gitti. Bu sırada Kādî el-Fâzıl, Şâver'in oğlu Kâmil ile birlikte hapse atıldı (Ramazan 558/Ağustos 1163). Dırgām'ın, Nûreddin Mahmud'un Şîrkûh el-Mansûr kumandasında gönderdiği ordu karşısında yenilmesi ve yakalanıp öldürülmesi üzerine Şâver ikinci defa vezir oldu (Cemâziyelâhir 559/Mayıs 1164). Kādî el-Fâzıl, bu ara dönem hariç ömrünün son yıllarına kadar Fâtımîler ve Eyyûbîler'in Dîvân-ı İnşâ başkanlığını yaptı. 564 (1169) yılında Şîrkûh'un ve ardından Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Fâtımî veziri olmasından sonra da aynı göreve devam etti. Selâhaddin sultan olunca bir vezir tayin etme ihtiyacı duymadı. Kādî el-Fâzıl onun bu görevi yerine getiren en büyük yardımcısı olarak kaldı. Selâhaddin'in ölümüne kadar (589/1193) vezir ve Dîvân-ı İnşâ başkanı olarak çalışan Kādî el-Fâzıl, onun ölümünün ardından Dımaşk'ta yerine geçen büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Nûreddin Ali'nin veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esîr ile anlaşamadı. Bunun üzerine Kahire'ye giderek Selâhaddin'in ikinci oğlu el-Melikü'l-Azîz'in Dîvân-ı İnşâ'sında çalışmaya başladı. 7 Rebîülâhir 596 (26 Ocak 1200) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Mukattam dağı eteklerindeki Karâfetüssuğrâ'da defnedildi. Selâhaddin'in onun hakkında, "Bu topraklara sizin kılıcınızla sahip olduğumu sanmayın, ben bu yerlere Fâzıl'ın kalemiyle sahip oldum" dediği nakledilmektedir (İbnü'l-İmâd, IV, 327).

Dirayeti, bilgisi ve kültürü sebebiyle "Kādî", güzel ahlâkı ve meziyetleri dolayısıyla "Fâzıl" lakabını alan Kādî el-Fâzıl'ın ifade ve üslûbuna çok itina gösterdiği, yazı yazarken yüzünün ve dudaklarının çeşitli şekiller aldığı, âdeta bütün organları ile yazı yazdığı kaydedilmektedir (İbn Ebû Usaybia, II, 205). Oğlu Kādî el-Eşref Bahâeddin Ebü'l-Abbas Ahmed de hüküm-